

изворима, султану Мурату, кнезу Лазару, Милошу Обилићу, Вуку Бранковићу.

Југословенска историографија о косовском боју добила је у овој

трилогији значајно дјело којим су проширена и продубљена сазнања о једном од преломних датума у српској историји.

Бранислав Ковачевић

Јован Р. Бојовић, „ПОДГОРИЧКА СКУПШТИНА 1918. ГОДИНЕ“

Изишла је из штампе књига „Подгоричка скупштина 1918. године. Документи“ чији је аутор Јован Р. Бојовић.

Ријеч је, дакле, о аутору који се кроз дугогодишњи научноистраживачки рад афирмисао као врстан познавалац не само савремене историје и историјске науке уопште већ и вишеструких друштвених токова и њихових узрочно-последичних веза, како са културно-историјског, правно-системског и дипломатског тако и са политичког аспекта. То, већ, говори да је избор и систематизација грађе зналачки презентирана и (сем опширног предговора у којем је дата синтеза дјела) гдје год је требало истакнуте су напомене и објашњења, а такође наведени (упоредном методом коришћени) извори.

Дјело се састоји из 6 поглавља, уз већи број илустрација и изведених регистрима личних и географских имена, а на крају су дати резимеи. Издавач се потрудио (што такође треба признати) да књигу издашно опреми.

Тематске цјелине дјела распоређене су овим редом: Предго-

вор (преко 30 страница које су изван редовног садржајног тока); Припреме Подгоричке скупштине (1–22); Записници сједница Подгоричке скупштине и Прилози записницима (23–146); Поздравни телеграми Подгоричкој скупштини (147–180); Одлуке Подгоричке скупштине и Прилози одлукама (181–234); Извршни одбор (235–262); Новчани трошкови Подгоричке скупштине (263–270), а даље се настављају остали прилози (илустрације, регистри, резиме итд.).

Значајно је истаћи да се документа први пут појављују (у цјелини), те су тако сачувана од пропадања и евентуалне злоупотребе.

На основу свега, а посебно студиозних закључака лисца, може се исправно схватити не само ујединитељска етапа, као завршни чин, већ и стремљења једнородног народа Србије и Црне Горе током прошлости да премосте све порушене споне које је вишевјековна освајачка политика раздвајања (наткад, из егоцентричних побуда, и изнутра потпомагана) тежила затријети.

Предговор аутора није полемичан, већ изворно-синтетичан и сочном реченицом фиксиран. То потврђује врсно познавање студиозно проученог материјала уз широк спектар сагледавања токова догађаја из којих извлачи савршено јесне и недвосмислено директне закључке. Тако, на почетку, констатује: „Без обзира на то какав су положај добили у Југославији 1918. године, њихово уједињење и формирање заједничке државе највећи је догађај у историји свих југословенских народа“. Дакле, тиме су финализиране све далеке жеље које су на овим просторима ницале од друге половине 18. вијека, разубујући се кроз 19. стољеће.

Аутор, без дилеме, закључује: „Уједињењу југословенских покрајина и стварању заједничке државе претходило је уједињење Црне Горе и Србије, извршено на Подгоричној скупштини 11/24–16/29. новембра 1918. године“.

Пошто су то биле „на југословенском простору . . . двије независне државе“ континуитетно се намеће поставка да су оне не само предводителји уједињења већ и његови далеки зачетници. Одмах се присјетимо два великана српског народа са почетка 19. стољећа: Петра I и Ђорђија Петровића, те њихове преписке „да се сви наши Славјани ослободе и уједине“. Писац, сасвим разумљиво, иако је изанализирао постојећу, иначе обимну, литературу о овом

питању, не жели да се упушта (надамо се само за овај пут) у оцјену њене вриједности, нити улази у „анализу услова под којима је припремана и одржана Подгорична скупштина“. Не говори ни о статусу Црне Горе касније (што и јесте предмет друге теме), али за то утврђује: „Уједињење Црне Горе и Србије највећи је догађај у дотадашњим њиховим међудржавним односима. На Подгоричној скупштини остварена је вишевјековна жеља народа Црне Горе и Србије за уједињењем и стварањем заједничке државе“.

Захваљујући брижљиво зналачки одабраној грађи, која нам је презентирана у овој књизи, тај закључак и сами можемо провјерити. Читајући предочена документа сигурно је да ће се сви (па чак и крајње екстремне „невјерне Томе“), без обзира на било каква политичка, идеолошка и друга убјеђења у то увјерити. Писац нам, држећи се строго научноистраживачких регула, ништа не намеће нити има за циљ да се креће изван поменутог домена. Стога су његови судови фиксно одмјерени и језгровито изречени, те читалац (ако логички размишља) и нема простора за скептицизам. Том непристрасношћу аутор је постигао два циља: први, понудио нам научне доказе и, други, ослободио нас било каквог сугестибилног притиска, какав се неријетко (злоупотребом научне етике) нуди у новијем времену.

Из постављених закључака сазнајемо: „Састављен је план како да се изврше припреме за Подгоричку скупштину. Према том плану, на терену Црне Горе решавано је питање уједињења. У ту сврху основан је и Централни извршни одбор“ поред ранијег Црногорског одбора за народно уједињење. На основу тога је требало успоставити цивилне црногорске органе власти „без учешћа српске војске“. Затим, „на основу нових правила“ (ни по изборном закону Србије ни Црне Горе) ваљало је провести изборе.

Констатација Бојовића „да је огромна већина црногорског народа била за уједињење, што се и види из докумената . . . који не дозвољавају ненаучна тумачења и фалсификовање“, не одвраћа га од залагања да се осврне и на тај мањи број тзв. „непристаша“ уједињењу. Иако концизно, ипак налази и за то поуздано (на изворима засновано) објашњење да је по сриједи јана италијанска пропаганда „али не због династије Петровића и противника уједињења већ због сопствених интереса“. Њене акције у том смислу су да се на источној обали Јадранског мора не би створила „једна моћна југословенска држава“. Слично гледање било је и од стране других сусједа. Краљ Никола, нормално, са својим симпатизерима, трудио се да по свану цијену поврати пријесто, као што се и у првој деценији XX вијена залагао да одржи неприкосновеност сувереног апсолутисте.

Оно што је такође особито значајно у истраживању Бојовића јесте утврђивање неоспорно важне чињенице: „Привремени централни извршни одбор за народно уједињење, који је овим пословима руковао, био је потпуно одвојен од сваке централе“. Дакле, „Одбор је био остављен потпуно самом себи и својој увиђавности и умјешности“.

У I дијелу књиге – **Припреме подгоричке скупштине** – скоро сви документи нијесу раније објављени. Ту су најзанимљивији: „Проглас истакнутих Васојевића за уједињење Црне Горе и Србије“, „Проглас цетињске омладине“, „Правила за бирање посланика за Подгоричку скупштину“, „Изјава црногорских официра“, „Избор народних посланика за округ Цетињски“, шифроване депеше команданта Јадранских трупа о стању у Црној Гори, шифровани телеграми, чланци листа „Ново доба“ (факсимили неких бројева), Проглас цетињског одбора за уједињење, Проглас организоване цетињске омладине за уједињење Црне Горе и Србије итд.

Завиримо ли у садржај било којег од ових текстова, осјетићемо са коликим усхићењем и заносом се очекује тај велики дан.

У II дијелу књиге – **Записници сједница Подгоричке скупштине** – аутор објављује, досад недоступне широј јавности, стенограме записника „чија је“, како и сам подвлачи, „историјска вриједност непроцењива“.

Ту је још и низ других прилога, посланичких говора, обавјештења од стране група и појединаца, разни предлози и слично. Такође се, уз остало, даје списак посланика Подгоричке скупштине за свих девет округа (подгорички, андријевички, пљеваљски, колашински, никшићки, барски, цетињски, берански и метохијски).

У III дијелу – **Поздравни телеграми Подгоричке скупштине** – укупно 58, што групних што појединачних (који се такође први пут у цјелости објављују), „су одраз народног расположења у Црној Гори у тону рада Подгоричке скупштине . . .“

Аутор, сасвим исправно, тврди: „Телеграми заслужују посебну научну анализу, а нарочито захтеви постављени у њима. Интересантно је“, како даље вели, „да су и жене слале телеграме Скупштини, што је било рјеткост у политичком животу Црне Горе“.

IV дио везан је за **Одлуке Подгоричке скупштине**, али ту има и докумената на основу којих се сагледавају прилике уочи њеног одржавања, као и одмах после тога. Ипак, сам текст Одлуке о уједињењу је најкарактеристичнији. Њена ваљаност заснива се на општенародној вољи и на Прокламацији председника САД Вилсона везаној за „самоодређења народа“.

У првој тачки Одлуке се говори и о једнородности народа обје покрајине: „Српски народ у Црној Гори једне је крви, језика и тежње, једне вјере и обичаја с народом

који живи у Србији и другим српским крајевима: **заједничка им је славна прошлост којом се одушевљавају, заједнички идеали, заједнички народни јунаци, заједничка патња, заједничко све што један народ чини народом“.**

Најзад, „на основу свега изложенога Српска Велика Народна Скупштина у Црној Гори . . . једногласно и поименичним гласањем одлучује: 1. Да се краљ Никола Петровић – Његош и његова династија збаци с црногорског пријестола;

2. Да се Црна Гора с братском Србијом уједини у једну јединствену државу под династијом Карађорђевића, те тако уједињене ступе у заједничку отаџбину нашег троименог народа: Срба, Хрвата и Словенаца;

3. Да се изабере Извршни народни одбор од пет лица, који ће руководити пословима, док се уједињење Србије и Црне Горе не приведе крају; и

4. Да се о овој скупштинској Одлуци извијести бивши краљ Црне Горе Никола Петровић, Влада Краљевине Србије, пријатељске споразумне силе и све неутралне државе“.

Овај акт је овјерен потписима секретара, председника и потпредседника, као и од стране 156 посланика.

У V дијелу књиге објављена су документа везана за рад **Извршног одбора**, као и неколико фотоса, а VI дио се везује за **Новчане трошкове Подгоричке скупштине**.

Обиље података и богатство извора (којима, очито, већ располаже проф. Бојовић) оставља нам наду да ћемо у догледно вријеме бити обрадовани новом, опширном аналитичко-синтетичном студијом, којом ће бити обухваћена и сва даља и дубља ујединитељска струјања из ранијих времена. Тиме би био шире схваћен континуитет повезивања, узајамне условљености и ослањања једних на друге, који датира још из далекне прошлости, што је диобама (изван народне воље) све, много, коштало. Тако би се лакше објаснила и еуфоричност и спонтаност осјећања за југословенство насупрот егоцентричним дјеловојама државе, настале прије 70 година. Управо, у знак њеног јубилеја појавило се и ово значајно дјело. Оно вуче „да се умље у прошлост убуди . . . у давнине и свете и клете“, како бисмо лакше схватили све токове савремене, па и вампирење идеја о трговини некретнином овог народа (у првом реду) његове цивилизацијске колијевке Косова. Књига ће се, наравно и са тог аспекта, високо котирати. Пошто је њена намјена чињеничко, те на научним основама засновано објашњење уједињења Црне Горе

и Србије, она постаје темељни кључ за сваког проучаваоца наше савремене историје, па и за шири круг читалаца (коме је, такође, стилски доступна) као врло занимљиво фактографско штиво. Сем тога, њена васпитна порука (преко докумената) јесте да се родољубље налази у јединству. Значи, поменута књига се мора наћи на првом мјесту и у историографској литератури сваком даљем проучаваоцу овог периода.

На задовољство читаоца, уз књигу је, као посебан (самосталан) додатак, и Одлука о уједињењу (величине 85 x 50 cm). Све то потврђује да су и аутор и издавач савјесно и савршено обавили свој, нимало лак, задатак. Аутор је дјело посветио „Обиљежавању 70. годишњице уједињења Црне Горе и Србије и настанка Југославије“.

Довољно је прочитати ову књигу и чињеницама се убиједити да је стварни рођендан југословенске државе 1. децембар 1918, а 29. новембар 1943. њено фениксовско понављање у другачијем (новом и сложенијем) лику. Издавач, Горњи Милановац, 1989. године.

Чедомир М. Лучић

IN MEMORIA DI ALBERTO M. GHISALBERTI
Roma 1987

Овакове књиге су код нас заиста ријетке. Наиме, нема тако пуно примјера да се послјије смрти једног великог историчара појави

књига – зборник о њему и његовом дјелу писан од бројних аутора, често и веома истакнутих имена у одређеној области науке. По томе